

BOŻENA DZIEDUSZYCKA

WCZESNOŚREDNIOWIECZNY ZESPÓŁ OSADNICZY W KASZOWIE
WE WSPÓŁCZESNYM MU SYSTEMIE MILITARNYM

Streszczenie referatu wygłoszonego na posiedzeniu naukowym
Zakładu Archeologii Wielkopolski IHKM w Poznaniu
w dniu 15 XII 1973 r.

Zespół osadniczy w Kaszowie, powiat Milicz, położony w pradolinie Baryczy, datowany na schyłek X i pierwszą połowę XI w. składał się z następujących elementów: małego, silnie ufortyfikowanego grodu (który był kontynuacją nieco wcześniejszej osady), dwóch osad przygodowych (na jednej z nich odkryto ślady warsztatu hutniczego) oraz kilku najprawdopodobniej jednodworczych osad. Zespół ten wchodził w skład małej jednostki wspólnoty terytorialnej.

Analiza osadnictwa w stosunkowo zwartej jednostce wspólnoty terytorialnej na terenie środkowego odcinka Pradoliny Baryczy w okresie przed powstaniem grodu w Kaszowie pozwoliła wyróżnić nieco inną strukturę osadnictwa aniżeli na sąsiednim obszarze dorzecza Obry, widoczny jest tutaj bowiem brak zarówno najstarszych założeń grodowych, w miejsce których powstają rozległe i długotrwałe osady otwarte, jak również i stosunkowo niska sieć grodów z VIII—X w.

Powstanie grodu w Kaszowie oraz związanego z nim ośrodka hutniczego, a także kilkudworczej osady przyczyniło się do pewnej samodzielności jednostki, położonej w centralnym miejscu dotychczasowej większej jednostki wspólnoty terytorialnej rządu zapewne opola. Przyczyny powstania grodu były różnorodne, wiązały się jednak przypuszczalnie z rozbięciem dotychczasowej struktury wspólnoty celem rozciągnięcia wpływów na całym obszarze. Gród w Kaszowie mógł wywierać zatem wieloraki nacisk na stosunkowo prężne skupisko i być może znajdujące się tutaj czoło opolne. Ponieważ tereny te będące pograniczem osadnictwa plemion śląskich przypuszczalnie w końcu X w. zostały włączone w skład państwa wczesnopiastowskiego, choć nie można negować wcześniejszej, wzajemnej penetracji z uwagi na biegnące tędy od starożytności szlaki handlowe (szlak z Czech przez Kłodzko, Wrocław, Sułów na Kalisz, znany w XII w. jako tzw. stara droga łącząca Wrocław z Gniezmem przez Dubin), toteż lokalizacja tego założenia grodowego ma swoje uzasadnienie. Gród w Kaszowie zatem oprócz pewnych funkcji administracyjnych spełniał konkretne czynności militarne ochrony tego ważnego szlaku. Silne ufortyfikowanie grodu (62% powierzchni ufortyfikowanej) z zastosowaniem elementów wzmacniających obronę, jak baszta i znajdujące się wewnątrz grodu wieże, świadczy dowodnie o jego ważnej pozycji militarnej. Powiązanie gro-

du z niedalekim grodem w Żmigrodzie, a także przypuszczalnie z grodem w Wrocławicach pozwoliło kontrolować obydwą odgałęzienia drogi czeskiej, w przypadku Żmigrodu na Poznań, a Kaszowa na Gniezno—Kalisz.

Szczegółowo analizowane źródła historyczne do czasów monarchii wczesnopiastowskiej (A. Grabski, B. Miśkiewicz, A. Nadolski) stały się podstawą przyjęcia istnienia zapewne w końcu X, a najpóźniej w XI w. zaczątków systemów obronnych rozumianych jako całokształt istniejących umocnień pozostających w ścisłej łączności ze środowiskiem geograficznym oraz siły zbrojnej uwarunkowanej możliwościami ekonomicznymi, społecznymi, politycznymi oraz demograficznymi zaplecza. W warunkach wczesnopiastowskich w skład tego systemu wchodziły umocnienia ryglujące przejścia szlaków drożnych przez różnego rodzaju pasy graniczne. Dotychczas nie podjęto weryfikacji zrekonstruowanego przez Grabskiego i Miśkiewicza systemu obrony drogą analizy źródeł archeologicznych, co wynikało głównie z mankamentów nieprecyzyjnej chronologii wielu źródeł archeologicznych. W podanych tutaj ustaleniach historyków pominięto jednakże zagadnienie obrony południowo-zachodniej granicy monarchii wczesnopiastowskiej od strony państwa Przemyslidów (od końca X, a przede wszystkim początku XI w. od strony południowej istniało konkretne zagrożenie, zwielokrotnione faktem wzajemnej rywalizacji obydwu państw o Śląsk). Analiza rozmieszczenia grodów zbudowanych zazwyczaj na surowym korzeniu w końcu X w. i na początku XI w. wzdłuż drogi czeskiej ku Wrocławiu, a dalej na północ ku Gnieznu i Poznaniu ujawniła istnienie grodów położonych zazwyczaj w miejscach przecięć lokalnych sieci drożnych, spełniających zapewne oprócz funkcji administracyjno-politycznych również funkcje militarne. Tędy zapewne prowadził szlak wyprawy Brzetysława I w 1037 r., wynikiem której oprócz złupienia m.in. Giecza i Gniezna, a także innych grodów było włączenie Śląska w skład państwa Przemyslidów do połowy lub końca lat czterdziestych XI w. Przypadające jednak niewątpliwie na połowę XI w. zmiany w sieci grodowej można uznać za przejawy ówczesnego kryzysu związanego z tzw. reakcją pogańską, która ogarnęła przede wszystkim dawne niepołańskie terytoria plemienne. W tym czasie spaleni uległ także gród w Kaszowie, a wraz z nim zniszczone zostały również związane z nim osady. Na lata ponownej konsolidacji monarchii przyjmuje się powstanie nowej organizacji państwowej, jaką były kasztelanie spełniające funkcje administracyjno-militarne, a później od czasu rozwoju immunitetów wyłącznie militarne. Powstawały one drogą scalania dotychczasowych jednostek osadniczych w większej całości. Najczęściej, co widoczne jest również i na analizowanym terenie, powstanie ośrodków kasztelańskich wiązało się z upadkiem (zapewne w wielu przypadkach powolnym) starszych grodów, nawet zbudowanych w nowych warunkach, oraz z przejściowymi zaburzeniami lokalnych sieci osadniczych.